

ЛЕКЦІЯ 1. КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ У СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ

План

1. Поняття «компетентність» в сучасній освіті.
2. Комунікативна компетентність: суть, структура, принципи реалізації.
3. Типи комунікативної компетентності (Теорія Л.Бахмана).
4. Шляхи реалізації комунікативної компетентності в процесі вивчення літератури.

Поняття компетентностей та компетенцій науково обґрунтовано вченими країн Європейського союзу у середині 80-х років минулого століття (Д. Мертенс, А. Шелтон, Р. Бадер та ін.). Європейські експерименти розглядають поняття компетентності як загальні, ключові або базові вміння, ключові кваліфікації. Ними визначено також поняття «компетентність» як здатність успішно задовольняти індивідуальні й соціальні потреби, діяти й виконувати поставлені завдання. У 80-ті роки поняття «компетентність» значно розширюється й набуває характеру сукупності інтелектуальних, фізичних, політичних, соціальних, моральних і естетичних пізнань, отриманих людиною як у системі освіти, так і з інших джерел, що знаходяться в таких сферах, як навчання, праця, культура, політика, екологія, навколишнє середовище. Усі ці напрями формують компетентність особистості, створюючи умови для всебічного розвитку індивіда.

Поняття «компетентність» знаходиться нині в епіцентрі світової думки тому що, воно розкриває якісно нові перспективи розуміння місії школи, життєвих результатів освітньої діяльності. В основі концепції компетентності лежить ідея виховання компетентної людини й працівника, який не лише має необхідні знання, професіоналізм, але й уміє діяти адекватно у відповідних ситуаціях, застосовуючи ці знання, й бере на себе відповідальність за певну діяльність.

Орієнтуючись на сучасний ринок праці, основними пріоритетами освіти стосовно компетентності є вміння пристосовуватися до швидких змін і нових потреб ринку праці, бути поінформованими, уміти аналізувати, активно діяти, швидко приймати рішення й навчатися упродовж усього життя.

Компетентність у перекладі з латинської *competentia* означає коло питань, у яких людина добре обізнана, має знання та досвід. Компетентна в певній сфері людина має відповідні знання та здібності, що дозволяють їй обґрунтовано розуміти цю сферу й ефективно діяти в ній

У методиках навчання окремими предметами компетентності використовуються давно, наприклад, лінгводидактичні компетентності застосовуються в мовах, комунікативні - в інформатиці. В останні роки

поняття «компетентність» вийшло на загальнодидактичний і методологічний рівень. Це пов'язано з його системно-практичними функціями й інтеграційною метапредметною роллю в загальній освіті. Посилення уваги до цього поняття обумовлене також рекомендаціями Ради Європи, що стосуються відновлення освіти, її наближення до замовлення соціуму.

Необхідність формування школою ключових компетентностей відзначена в концептуальній модернізації вітчизняної освіти.

Варто сказати, що не існує єдиного узгодженого визначення та переліку ключових компетентностей. Оскільки компетентності - це насамперед замовлення суспільства на підготовку його громадян, такий перелік багато в чому визначається узгодженою позицією соціуму в певній країні або регіоні. Досягти такого узгодження вдається не завжди. Наприклад, у ході реалізації міжнародного проекту «Визначення та добір ключових компетентностей», який здійснюється Організацією економічного співробітництва й розвитку та національних інститутів освітньої статистики Швейцарії та США, єдиного визначення ключових компетентностей вироблено не було.

Під час симпозіуму Ради Європи на тему «Ключові компетентності для Європи» було визначено такий орієнтовний перелік ключових компетентностей.

Вивчати:

- уміти отримувати користь із досвіду;
- організовувати взаємозв'язок своїх знань і впорядковувати їх;
- організовувати свої власні прийоми вивчення;
- уміти вирішувати проблеми;
- самостійно займатися своїм навчанням.

Шукати:

- запитувати різні бази даних;
- опитувати оточення;
- консультуватись в експерта;
- одержувати інформацію;
- уміти працювати з документами та класифікувати їх.

Думати:

- організовувати взаємозв'язок минулих і дійсних подій;
- критично ставитись до того чи іншого аспекту розвитку нашого суспільства;

- уміти протистояти непевності та труднощам;
- займати позицію в дискусіях й формувати свої власні думки;
- бачити важливість політичного й економічного оточення, в якому проходять навчання та робота;

- оцінювати соціальні звички, пов'язані зі здоров'ям, споживанням, а також із навколишнім середовищем;

- уміти оцінювати твори мистецтва й літератури.

Співробітничати:

- уміти співробітничати та працювати у групі;

приймати рішення - улагоджувати розбіжності та конфлікти;
уміти домовлятися;
уміти розробляти та виконувати контракти.
Братись за справу:
включатись у проект;
нести відповідальність;
входити до групи або колективу та робити свій внесок;
доводити солідарність;
уміти організовувати свою роботу;
уміти користуватись обчислювальними та моделюючими приладами.
Адаптуватись:
уміти використовувати нові технології інформації та комунікації;
доводити гнучкість перед викликами швидких змін;
показувати стійкість перед труднощами;
уміти знаходити нові рішення.

Аналіз цього переліку компетентностей показує їх достатню креативну спрямованість, хоча й не завжди в явному вигляді, а як підготовчий етап до творчості. До власне креативних компетентностей із поданого списку можна віднести: «уміти отримувати користь із досвіду», «уміти вирішувати проблеми», «організовувати взаємозв'язок минулих і дійсних подій», «уміти знаходити нові рішення». У той же час указівки на ці вміння ще недостатньо для того, щоб цілісно уявити весь комплекс знань, умінь, способів діяльності та досвіду учня по відношенню до його креативних компетентностей.

Для розподілу загального й індивідуального у змісті компетентнісної освіти розрізняють синонімічні поняття «компетенція» та «компетентність», які часто використовуються:

компетенція - відчужена, наперед задана соціальна вимога (норма) до освітньої підготовки учня, необхідної для його якісної продуктивної діяльності в певній сфері; **компетентність** - володіння учнем відповідною компетенцією, що включає його особистісне ставлення до неї та предмета діяльності. Це особистісна якість (сукупність якостей) учня, що вже сформувалась, і мінімальний досвід діяльності в заданій галузі.

Компетентність учня припускає прояв стосовно компетенції цілого спектра його особистісних якостей. «Поняття компетентності включає не тільки когнітивну й операціонально-технологічну складові, а й мотиваційну, етичну, соціальну та поведінкову». Тобто компетентність завжди особистісно забарвлена якостями конкретного учня.

Виділяють такі функції компетентностей у навчанні:

- відображення соціального замовлення на мінімальну підготовленість молодих громадян для повсякденного життя в навикишньому світі;
 - є умовою реалізації особистісних сенсів учня в навчанні, засобом подолання його відчуження від освіти;
- задають реальні об'єкти навикишньої дійсності для цільового комплексного використання знань, умінь і способів діяльності;

- задають мінімальний досвід предметної діяльності учня, необхідний для надання йому здатностей та практичної підготовленості по відношенню до реальних об'єктів дійсності;
- наявні в різних навчальних предметах та освітніх галузях, тобто є
- метапредметними елементами змісту освіти;
- дозволяють пов'язати теоретичні знання з їх практичним використанням для вирішення конкретних завдань;
- являють собою інтегральні характеристики якості підготовки учнів і засоби організації комплексного особистісного й соціально значущого освітнього контролю.

Варто відрізнити просто «компетентності» від «освітніх компетентностей». Компетентності для учня - це образ його майбутнього, орієнтир для освоєння. Але в період навчання в учня формуються ті чи інші складові цих «дорослих» компетентностей, і щоб йому не лише готуватись до майбутнього, а й жити в сьогоденні, він освоює ці компетентності з освітньої точки зору. Освітні компетентності відносяться не до всіх видів діяльності, в яких бере участь людина (наприклад, дорослий фахівець), а тільки до тих, що включені до складу загальноосвітніх галузей і навчальних предметів. Такі компетентності відбиваються предметно-діяльнісною складовою загальної освіти та покликані забезпечувати комплексне досягнення її цілей. Як приклад можна навести таке.

Учень у школі освоює компетентність громадянина, але повною мірою використовує її компоненти вже після закінчення школи, тому під час його навчання ця компетентність фігурує в якості освітньої.

У сучасній освіті вживають трирівневу ієрархію компетентностей:

ключові компетентності - відносяться до загального (метапредметного) змісту освіти;

загальнопредметні компетентності - відносяться до певного кола навчальних предметів та освітніх галузей;

предметні компетентності - частини стосовно двох попередніх рівнів компетентності, що мають конкретний опис і можливість формування в рамках навчальних предметів.

Ключові освітні компетентності конкретизуються кожного разу на рівні освітніх галузей і навчальних предметів для кожного ступеня навчання. Наприклад, ключові навчально-пізнавальні компетентності знаходять своє втілення в загальнопредметній рефлексивній компетентності, а потім у такій предметній компетентності з історії, як здатність виділяти в будь-якій історичній події боротьбу інтересів різних сторін.

Ключовими освітніми компетентностями є такі.

1. Ціннісно-змістова компетентність. Це компетентність у сфері світогляду, пов'язана з ціннісними орієнтирами учня, його здатністю бачити та розуміти навколишній світ, орієнтуватись у ньому, усвідомлювати свою роль і призначення, творчу спрямованість, уміти вибирати цільові та значеннєві установки для своїх дій і вчинків, приймати рішення. Ця

компетентність забезпечує механізм самовизначення учня в ситуаціях навчальної й іншої діяльності. Від неї залежать індивідуальна освітня траєкторія учня та програма його життєдіяльності в цілому.

2. Загальнокультурна компетентність. Коло питань, в яких учень повинен бути добре обізнаний, мати пізнання та дуже широкий досвід діяльності: це особливості національної та загальнолюдської культури, духовно-моральні основи життя людини й людства, окремих народів, культурологічні основи сімейних, соціальних, суспільних явищ і традицій, роль науки та релігії в житті людини, їх вплив на світ, компетентності в побутовій і культурно-дозвіллевій сфері, наприклад, володіння ефективними способами організації вільного часу. До цього ж відноситься досвід засвоєння учнем наукової картини світу, що розширюється до культурологічного й загальнолюдського розуміння світу.

3. Навчально-пізнавальна компетентність. Це сукупність компетентностей учня у сфері самостійної пізнавальної діяльності, що включає елементи логічної, методологічної, евристичної, загальнонавчальної діяльності, співвіднесеної з реальними об'єктами, які пізнаються учнем. Сюди входять знання й уміння організації цілепокладання, планування, генерації ідей, аналізу, рефлексії, самооцінки навчально-пізнавальної діяльності. Стосовно досліджуваних об'єктів учень опановує креативні навички продуктивної діяльності: добуванням знань безпосередньо з реальності, володінням прийомами дій у нестандартних ситуаціях, евристичними методами рішення проблем. У рамках даної компетентності визначаються вимоги відповідної функціональної грамотності: уміння відрізняти факти від домислів, володіння вимірювальними навичками, використання ймовірнісних, статистичних та інших методів пізнання.

4. Інформаційна компетентність. За допомогою реальних об'єктів (телевізор, магнітофон, телефон, факс, комп'ютер, принтер, модем, копір тощо) й інформаційних технологій (аудіо-, відеозапис, електронна пошта, ЗМІ, Інтернет) формуються вміння самостійно шукати, аналізувати та відбирати необхідну інформацію, організовувати, перетворювати, зберігати та передавати її. Дана компетентність забезпечує навички діяльності учня стосовно інформації, що міститься в навчальних предметах та освітніх галузях, а також у навколишньому світі.

5. Комунікативна компетентність. Включає знання необхідних мов, способів взаємодії з оточуючими й окремими людьми та подіями, навички роботи у групі, відігравання різних соціальних ролей у колективі. Учень має вміти презентувати себе, написати лист, анкету, заяву, поставити запитання, вести дискусію й ін. Для освоєння даної компетентності в навчальному процесі фіксується необхідна й достатня кількість реальних об'єктів комунікації та способів роботи з ними для учня кожного ступеня навчання в рамках кожного досліджуваного предмета чи освітньої галузі.

6. Соціально-трудова компетентність означає володіння знаннями та досвідом у сфері громадянсько-суспільної діяльності (виконання ролі громадянина, спостерігача, виборця, представника тощо), у соціально-

трудовій сфері (права споживача, покупця, клієнта, виробника), у сфері сімейних стосунків та обов'язків, у питаннях економіки та права, у галузі професійного самовизначення. У дану компетенцію входять, наприклад, уміння аналізувати ситуацію на ринку праці, діяти відповідно до особистої та суспільної вигоди, володіти етикою трудових і громадських взаємин. Учень опановує мінімально необхідні для життя в сучасному суспільстві навички соціальної активності та функціональної грамотності.

7. Компетентність особистісного самовдосконалення спрямована на засвоєння способів фізичного, духовного й інтелектуального саморозвитку, емоційної саморегуляції та самопідтримки. Реальним об'єктом у сфері даної компетентності виступає сам учень.

Він опановує способи діяльності у власних інтересах і можливостях, що виражається в його безперервному самопізнанні, розвитку необхідних сучасній людині особистісних якостей, формуванні психологічної грамотності, культури мислення та поведінки. До даної компетентності відносяться правила особистої гігієни, турбота про власне здоров'я, статева грамотність, внутрішня екологічна культура. Сюди ж входить комплекс якостей, пов'язаних з основами безпечної життєдіяльності особистості.

Перелік ключових компетентностей дається нами в найбільш загальному вигляді та має потребу в деталізації як за віковими ступенями навчання, так і за навчальними предметами й освітніми галузями. Розробка освітніх стандартів, програм і підручників з окремих предметів повинна враховувати комплексність змісту освіти, що презентується в них, із погляду внеску у формування ключових компетентностей. У кожному навчальному предметі (освітній галузі) варто визначити необхідну й достатню кількість пов'язаних між собою реальних досліджуваних об'єктів, сформованих при цьому знань, умінь, навичок і способів діяльності, що складають зміст визначених компетентностей.

Процедура конструювання освітніх компетентностей спирається на рефлексивне виявлення компетентісного змісту існуючої освіти та містить у собі чотири етапи:

- 1) пошук проявів ключових компетентностей у кожному конкретному навчальному предметі;
- 2) побудову ієрархічної надпредметної систематики - «дерева компетентностей»;
- 3) проектування загальнопредметних освітніх компетентностей на вертикальному рівні для всіх трьох ступенів навчання;
- 4) проєкцію сформованих за ступенями компетентностей на рівень навчальних предметів та їх відображення в освітніх стандартах, навчальних програмах, підручниках і методиках навчання.

У комплексності освітніх компетентностей закладена додаткова можливість представлення цілей, змісту освіти (освітніх стандартів) та освітніх технологій у системному вигляді, що припускає побудову чітких вимірників із перевірки успішності їх засвоєння учнями. Із погляду вимог до рівня підготовки випускників освітні компетентності являють собою

інтегральні характеристики якості підготовки учнів, пов'язані з їхньою здатністю цільового осмисленого застосування комплексу знань, умінь і способів діяльності по відношенню до певного міждисциплінарного кола питань.

Формування компетентностей відбувається засобами змісту освіти. У підсумку в учня розвиваються здібності та з'являються можливості вирішувати в повсякденному житті реальні проблеми - від побутових до виробничих і соціальних.

Таким чином, компетентнісний зміст освіти проходить наскрізною лінією через усі навчальні предмети (освітні галузі), одержуючи кожного разу реалістичне, діяльнісне, особистісне й соціально значуще втілення на відповідному матеріалі. У результаті вдається об'єднати навчальні предмети в єдиний цілісний зміст, визначивши системоутворюючі елементи загальної освіти як по вертикалі окремих ступенів навчання, так і на рівні горизонтальних міжпредметних зв'язків.

Освітні компетентності стають системними характеристиками особистісно зорієнтованого евристичного підходу до освіти, оскільки відносяться винятково до особистості учня, виявляються у процесі його творчої діяльності та виражаються у створюваній ним продукції.

Запроектована на даній основі освіта буде забезпечувати не тільки розрізнену предметну, а й цілісну компетентнісну освіту. Освітні компетентності учня будуть відігравати багатофункціональну метапредметну роль, що виявляється не тільки у школі, а й у родині, у дружньому колі, у майбутніх виробничих стосунках.

Однією з ключових компетентностей є комунікативна, яка забезпечує успішну соціалізацію, адаптацію та самореалізацію в сучасних умовах життя. Комунікативна компетентність означає готовність ставити і досягати мети усної та письмової комунікації: отримувати необхідну інформацію, представляти і цивілізовано відстоювати свою точку зору в діалозі і в публічному виступі на основі визнання різноманітності позицій і шанобливого ставлення до цінностей (релігійних, етнічних, професійних, особистісних) інших людей.

Комунікативна компетенція включає знання необхідних мов, способів взаємодії з оточуючими людьми і подіями, навички роботи у групі, володіння різними соціальними ролями в колективі.

Для ефективної комунікації характерно:

- 1) Досягнення взаєморозуміння партнерів;
- 2) Краще розуміння ситуації і предмета спілкування.

Процес досягнення більшої визначеності в розумінні ситуації, що сприяє вирішенню проблем, забезпечує досягнення цілей з оптимальним витрачанням ресурсів прийнято називати комунікативною компетентністю.

Шляхи реалізації комунікативної компетенції учнів полягають у тому, що форми, методи і прийоми роботи спрямовані на те, щоб зміст навчального матеріалу було джерелом для самостійного пошуку вирішення проблеми. Дослідницький підхід до тем літературних творів допомагає розглядати

життя літературного героя як навчальний дослідження . А дискусія за результатами творів дає можливість висловити свою точку зору, послухати інших, посперечатися.

Аналізуючи поняття «комунікативна компетентність», дослідники розглядали його по-різному, зокрема як: комунікативні знання (Л.Е. Орбан-Лембрик, Л.А. Петровська, А.П. Панфілова, О.Г. Коваленко), комунікативні здібності (Ю.М. Ємельянов, А.П. Панфілова, С.С. Макаренко, В.Р. Nancy), комунікативні риси (Н.М. Мельникова, В.П. Черевко, Т.Д. Щербан, О.І. Гринчук, А.М. Сухов, А.О. Деркач) тощо.

Завдяки американському лінгвісту Д. Хаймзу поняття комунікативної компетенції увійшло до наукового обігу в 1972 році. Його теорія спрямована на визначення того, що повинен знати мовець, щоб бути компетентним у спілкуванні. Важливим чинником у цій теорії є те, що необхідно зосереджуватися на комунікативних вміннях більше, ніж на знаннях граматичних структур [Hymes 1971].

Так, Л.Е. Орбан-Лембрик зауважує, що комунікативна компетентність – це поєднання різних видів знань, за допомогою яких людина має можливість орієнтуватися в різноманітних ситуаціях, міжособистісних взаєминах, приймати правильні рішення та досягати поставлених цілей [Орбан-Лембрик 2003, 66].

Комунікативна компетентність – сукупність комунікативних знань для побудови комунікативної діяльності. Натомість В. Р. Nancy трактує визначення комунікативної компетенції як комунікативні здібності, які варто набувати, тренувати, розвивати та вдосконалювати [Nancy 1985, 17].

Як своєрідний засіб, що дає можливість побудувати ефективну комунікативну діяльність у ситуаціях міжособистісної взаємодії, визначають комунікативну компетенцію Г.М. Андрєєва та Я. Яноушек [Андрєєва 1987].

За словами Ю.М. Ємельянова, комунікативна компетентність виступає здатністю людини орієнтуватися в ситуаціях спілкування за допомогою комунікативних знань [Ємельянов 1985, 73].

А.М. Сухов і А.О. Деркач розглядають комунікативну компетентність як можливість та вміння орієнтуватися в різних ситуаціях і безпомилкове та вільне володіння вербальними й невербальними засобами спілкування.

Різні підходи до розуміння поняття «комунікативна компетентність» зумовлюють значну кількість визначень цього терміна. М. Халідей розглядав комунікативну компетенцію як функціональну основу використання мови, яка має відповідати певним функціям.

М. Фіноккіаро описує комунікативну компетенцію як здатність людини розуміти та відтворювати рідну мову не тільки правильно, а й відповідно до соціолінгвістичної ситуації реального життя.

Таким чином, можна стверджувати, що комунікативна компетенція є системним та складним утворенням. Як стверджує Р. Белл, у сучасній соціолінгвістиці комунікативну компетенцію трактують як своєрідну систему, до функцій якої входить балансування мовних форм, що спираються на мовну компетенцію комуніканта відповідно до соціальних функцій.

М. Кенел та М. Свейн запропонували таку структуру комунікативної компетенції, що складається з чотирьох компонентів:

- дискурсивна компетенція – вміння поєднувати окремі речення у зв'язне письмове чи усне повідомлення;
- граматичну компетенцію – рівень засвоєння комунікантом граматичного коду, зокрема словниковий запас, правила правопису й вимови, словотвору та побудови речень;
- соціолінгвістична компетенція – уміння своєчасно застосовувати й розуміти граматичні форми в різних соціолінгвістичних контекстах для виконання окремих комунікативних функцій (опису, повідомлення, переконання, запиту інформації тощо);
- стратегічна компетенція – здатність використовувати вербальні та невербальні засоби при загрозі зриву комунікації у випадку «недостатнього рівня компетентності комуніканта або через наявність побічних ефектів» [Canal 1983, 10].

Натомість Л. Бахман і А. Палмер запропонували іншу модель комунікативної компетенції, складовими якої є:

- мовна компетенція
- стратегічна компетенція;
- психомоторні уміння;
- ілокутивна компетенція [Bachman and Palmer 1982, 149].

Найбільш докладний опис комунікативної компетенції належить Л. Бахману . Він використовує термін " комунікативне мовне вміння ", до якого відносить такі ключові компетенції:

- мовну / лінгвістичну / (здійснення висловлювань рідною / іноземною мовою можливо тільки на основі засвоєних знань, розуміння мови як системи);
- дискурсну (зв'язність, логічність, організація);
- прагматичну (вміння передати комунікативний зміст відповідно до соціального контексту);
- розмовну (на основі лінгвістичної та прагматичної компетенцій, вміти говорити зв'язно, без напруги, в природному темпі, без затяжних пауз для пошуку мовних форм) ;
- соціально - лінгвістичну (вміння вибирати мовні форми, знати коли говорити , коли ні , з ким ; коли , де і в якій манері ")
- стратегічну (вміння використовувати комунікативні стратегії для компенсації відсутніх знань в умовах реального мовного спілкування);
- мовленнєво-мисленнєву (готовність до створення комунікативного змісту в результаті мовленнєво-мисленнєвої діяльності: взаємодія проблеми, знання і дослідження).

Свою модель комунікативної компетенції подає Н.І. Гез, зокрема:

- вербально-комунікативна компетенція;
- лінгвістична компетенція;
- вербально-когнітивна компетенція.

Як ми бачимо, всі наведені моделі комунікативної компетенції побудовані на засадах системного підходу, який наголошує на дослідженні комунікативної компетенції як системи, визначення її внутрішніх якостей, зв'язків і відношень. За допомогою такого підходу відбувається поділ на численні мікросистеми залежно від поставлених комунікативних завдань.

Комунікативна компетентність означає, що кожному висловлюванню притаманні свої правила, які підпорядковуються загальним правилам граматики, і засвоєння яких забезпечує спроможність використовувати мову в процесі комунікації. Суть комунікативної компетентності розкривається через прагматичний, дискурсивний та інформативний компоненти. До того ж, як зазначає І. Кухта, під прагматичним розуміють правила входження в контакт зі співрозмовником, здатність підтримувати його упродовж усього процесу спілкування та логічно завершити. Іншими словами, комунікативна прагматичність означає готовність передавати комунікативний зміст у конкретній ситуації спілкування [Кухта 2008].

Дослідники характеризують поняття «комунікативна компетентність» за різноманітними критеріями. Це дає розуміння того, що структурність цього явища відсутня, а складність – наявна. Як зазначає більшість учених, комунікативна компетентність – це стан, процес, результат тощо.

Кожен із зазначених напрямів можна вважати правомірним, оскільки вони відображають конкретний аспект комунікативної компетентності. Незважаючи на це, така складна система все ще залишається недостатньо дослідженою.

Не варто аналізувати комунікативну компетентність лише крізь призму знань, здібностей чи аналіз комунікативних характеристик, бо такий підхід видається дещо однобічним. З огляду на проаналізовані визначення можна стверджувати про доцільність використання цієї дефініції лише для визначення спрямованості особистості.

Проаналізувавши наявні визначення поняття «комунікативна компетентність», можемо зауважити, що воно не є остаточно визначеним і має динамічний характер. Це сукупність вмінь, знань, які дають можливість розвивати здібності, орієнтуватися в будь-яких ситуаціях, насамперед у комунікативних і зрештою формувати комунікативні характеристики. Отже, комунікативною компетентністю вважаємо, по-перше, сукупність теоретичних знань, практичних умінь і навичок, які забезпечують ефективний перебіг комунікативного процесу, орієнтування в різних ситуаціях спілкування; по-друге, систему внутрішніх ресурсів особистості, необхідних для побудови продуктивної комунікативної взаємодії, яка ґрунтується на психологічних, моральних засадах.

Шляхи реалізації комунікативної компетенції учнів полягають у тому, що форми, методи і прийоми роботи спрямовані на те, щоб зміст навчального матеріалу було джерелом для самостійного пошуку вирішення проблеми. Дослідницький підхід до тем літературних творів допомагає розглядати життя літературного героя як навчальний дослідження. А дискусія за

результатами творів дає можливість висловити свою точку зору, послухати інших, посперечатися.

Реалізація формування комунікативної компетентності на уроках літератури передбачає: стимулювання вміння учнів висловлювати власну точку зору; сприяння удосконаленню вмінь вести навчальний діалог; використання усних та письмових рецензій на відповідь, доповнень та зауважень до інформації; удосконалення вмінь дітей формулювати цілі власної діяльності та робити висновки за її результатами; коментування учнями проведених ними проектів; застосування взаємоопитування та взаємоперевірки з можливим подальшим коментуванням; організація групової роботи; проведення нестандартних уроків (уроків-диспутів, уроків-дискусій, уроків-подорожей, уроків-змагань, уроків-судів, уроків-конференцій, уроків-екскурсій тощо); використання комунікативних прийомів (навчальна реклама, навчальний диспут); проведення захисту творчих робіт, проектів, прес-конференцій, виборів; розробка учнями нестандартних запитань, тестів, анкет; стимулювання спілкування учнів з ровесниками та дорослими з метою підвищення рівня навчальних досягнень та ерудиції учнів; організація шкільних об'єднань, випуск радіогазет, усних журналів тощо з метою популяризації знань; забезпечення толерантного спілкування учнів у процесі роботи на уроках літератури.

Важливим аргументом на користь групової форми роботи є те, що за один і той самий час можна психологічно вплинути на значно більшу кількість людей. У процесі групової навчальної діяльності учні показують високі результати засвоєння знань, формування вмінь, сприяє досягненню виховної функції навчання, тому що допомагає формуванню колективізму, моральних та гуманних якостей особистості. Методи групової роботи, які сприяють успішному розвитку комунікативної компетенції:

1. Метод «мозкового штурму» («мозкова атака») - спільна пошукова діяльність.

2. Метод дискусії (Едвард де Боно «Шість капелюхів»): «Круглий стіл» - бесіда, у якій бере участь невелика група учнів (до 5 учнів); «Засідання експертної групи» або «Панельна дискусія» - спільне обговорення висунутої проблеми учасниками групи та обговорення доповіді; «Форум» - обговорення, що нагадує дискусію, у ході якої ця група обмінюється думками з аудиторією; «Дебати» - формалізоване обговорення, що побудоване на основі виступів учасників-представників двох протилежних команд-суперників та заперечень до цих виступів; «Засідання суду» - обговорення, що імітує слухання справи у суді, на якому розподіляються чітко ролі всіх учасників. «Техніка акваріуму» - особливий варіант організації групової взаємодії, зміст якого пов'язаний із суперечливими підходами, конфліктами, розбіжностями (групи-представник-нотатки).

3. Метод рольової гри – дидактична навчальна гра за правилами, підпорядкованими досягненню заздалегідь накресленого ігрового матеріалу (імітаційне моделювання: орієнтація, підготовка до проведення, проведення гри, обговорення гри).

4. «Кейс-метод» (випадок) - це деталізовані, контекстуальні, описові доповіді і повідомлення про виучуваний матеріал. Два типи. Перший – детальний (Що? Де? Коли?). Другий – обговорення короткої і конкретної навчальної ситуації, події, яка, наприклад, відбулася у учнів під час групової взаємодії. (мета: зрозуміти специфіку взаємовідносин, клімату навчання в групі, мотивацію).

5. Метод портфоліо – метод навчання, оцінювання, атестації. Можна проводити портфоліо-конференції.

6. Метод проектів.

8. Метод «Снігова куля» - вирішення проблемних питань (пара-четвірка-ряд-клас).

Найбільш ефективними нами вбачаються такі методи та прийоми: засідання клубу лінгвістів; наукова подорож (по творчості автора, біографії письменника тощо); інтерв'ю з літературним персонажем або письменником, поетом, літературознавцем тощо; конкурс-захист творчих робіт; віртуальна подорож до музею, театру або в гості до автора твору; психологічна характеристика персонажу (за допомогою психологічного глосарію); «гарячий стілець» (психологічна методика в проекції); уявне засідання знавців мови, літератури, психолінгвістів; навіювання літературно-психологічного настрою від прослуханого або прочитаного твору (усний малюнок); тренінгові вправи; усний журнал; хвилинка або довідка мистецтвознавця або психолінгвіста; розробка проектів культурологічної спрямованості; гра «літературна маска»: інсценізація історій, творів, байок; презентації культурологічних екскурсій («Острів Робінзона» в групі); гра-телепередача (імітація телешоу); розроблення рекламних проспектів; захист промови головних героїв (звертання до сучасної молоді); засідання круглого столу з певної проблеми; які повністю відповідають стратегії тренінгових технологій.

Не менш важливим в нашому дослідженні є психолого-педагогічний аспект формування комунікативної компетентності, який будується на основі технології «створення ситуації успіху», забезпеченні психоемоційного комфорту, щоб формувати такі учнівські здібності, як спостережливість, емоційне сприйняття, асоціативне образне мислення, відчуття краси слова, естетичні почуття та дати певні необхідні знання з психології. Доцільно використовувати досить результативні психолого-педагогічні прийоми.

Серед яких: асоціативний диктант; психологічні навіювання; вправа «Карусель»; вправа «психоемоційна парасолька»; релаксаційні хвилинки; моделювання карти психологічних проблем героїв творів; «гарячий стілець» (психологічна методика в проекції); розробка піар-компаній щодо творчості авторів; аналіз текстів психологічної спрямованості (темні, світлі тексти – аналіз лексики); проєктивні методики «квітка щастя» та використання інших засобів феліксології; «клумба успіхів»; «листи-хвилювання»; «мій шановний Джине!...».